

UiT Norges arktiske universitet

Det juridiske fakultet

Åpenhetlovens tiltaksplikt under aktsomhetsvurderingen

Malin Elisabeth Arntzen

Liten masteroppgave i rettsvitenskap JUR-3902 mai 2022

Innholdsfortegnelse

1	Innledning.....	1
1.1	Tema og problemstilling.....	1
1.2	Aktualitet	3
1.3	Bakgrunn for åpenhetsloven.....	4
1.4	Rettskildebilde og metode	5
1.5	Den videre fremstilling.....	7
2	Aktsomhetsvurderingsprosessen etter åpenhetsloven	8
2.1	Innledning.....	8
2.2	Overordnet om åpenhetsloven.....	8
2.3	Menneskerettigheter og regler om anstendige arbeidsforhold innenfor tekstil- og klesindustrien	9
2.4	Aktsomhetsvurderingsprosessen	10
2.4.1	Forankre ansvarlighet.....	12
2.4.2	Kartlegge og vurdere negativ påvirkning.....	13
2.4.3	Iverksette egnede tiltak.....	14
2.4.4	Overvåke	15
2.4.5	Kommunikasjon og rapportering	15
2.4.6	Gjenoppretting og erstatning.....	16
3	Tiltaksplikten.....	17
3.1	Innledning.....	17
3.2	Overordnet om tiltaksplikten.....	17
3.3	Forholdsmessighetskriteriet.....	18
3.4	Risikobasert tilnærming.....	20
3.5	Kartlegging av negativ påvirkning	20
3.6	Egnethetskriteriet.....	23

3.7	Egnede tiltak for å hindre negativ påvirkning på anstendige arbeidsforhold fra utenlandske tekstilleverandører	25
3.7.1	Tiltak for å forebygge negativ påvirkning.....	25
3.7.2	Tiltak for å stanse negativ påvirkning	28
3.8	Plikt til å avslutte forretningsforholdet med en leverandør	32
3.9	Konsekvenser ved brudd på tiltaksplikten.....	35
4	Avslutning	37
4.1	Avsluttende bemerkning.....	38
	Referanseliste	39

1 Innledning

1.1 Tema og problemstilling

Avhandlingens tema er tiltaksplikten som del av åpenhetslovens¹ aktsomhetsvurdering.

Åpenhetsloven pålegger virksomheter av en viss størrelse å arbeide for å sikre grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold i sin egen virksomhet, leverandørkjede og forretningspartnere.

Loven trer i kraft 1. juli 2022, og er et steg i riktig retning for at virksomheter skal få et mer bevisst og avklart forhold til grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. Det uttales gjerne at åpenhetsloven er den nye menneskerettighetsloven for næringslivet.²

Kjernen i åpenhetsloven er plikten til å kartlegge egen virksomhets og leverandørens påvirkning på grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold, og vurdere eventuelle negative effekter av påvirkningen. Dersom en virksomhet oppdager risiko for uakseptabel negativ påvirkning, har virksomheten plikt til å iverksette tiltak for å stanse, forebygge eller redusere den negative påvirkningen.

Det er rundt 8800 virksomheter som vil bli direkte omfattet av åpenhetsloven.³ Det å opptre som en ansvarlig virksomhet er på én side en selvfølge, på den annen side en stor utfordring i dagens samfunn. Innenfor tekstilsektoren er virksomheters ønske å produsere så billige klær som mulig, slik at de selv tjener mest mulig penger. Tekstil- og klesindustrien kategoriseres som «hyper-konkurransedyktige», noe som i praksis har ført til at virksomheter og underleverandører innlater seg på rask og billig produksjon.⁴ For å oppfylle lovens plikter er

¹ Lov 18. juni 2021 nr. 99 om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold

² <https://arbinn.nho.no/forretningsdrift/styrearbeid-og-okonomi/styrearbeid/artikler/apenhetsloven-nye-plikter-for-storre-bedrifter/> (28.3.2022 kl. 17:35)

³ https://www.regjeringen.no/contentassets/c33c3faf340441faa7388331a735f9d9/no/sved/konsekvensutredning-av-forslag-til-ny-apenhetslov_endelig-korrigert-17.2-002.pdf (24.3.22 kl. 10:55)

⁴ <https://anskaffelser.no/samfunnsansvar/sosialt-ansvar/hoyrisikoproduktlisten/tekstiler-arbeidsklaer-og-fottoy> (19.4.22 kl. 11:40)

det ingen tvil om at de samlede økonomiske og administrative konsekvensene kan føre til påvirkning på virksomhetenes inntjening.

Motstykket til virksomheters ønske om profittmaksimering er den mørke siden ved tekstil- og klesindustrien. Virksomheters medvirkning til menneskerettighetsbrudd, utnyttelse av arbeidstakere og skade på miljø er fremtredende i hele bransjens leverandørkjede. Den globale konkurransekraften gjør at produksjonen av tekstiler forekommer i land med billig arbeidskraft hvor tekstilarbeiderne arbeider under forhold vi aldri ville godtatt i Norge. Eierne av fabrikker, investorer og de internasjonale kjedene ender opp med profitten mens tekstilarbeiderne lider under dårlige arbeidsforhold.

Det oppstår da en interessemotsetning – et spenningsforhold – mellom virksomhetenes ønske om profittmaksimering og tekstilarbeidernes behov for ivaretagelse av anstendige arbeidsforhold.

Problemstillingen i avhandlingen blir dermed å nærmere kartlegge omfanget av virksomheters plikt til å iverksette tiltak for å ivareta grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold, med særlig fokus på kles- og tekstilindustrien.

Selve tanken bak plikten til å utføre aktsomhetsvurderinger er å øke virksomheters bevissthet til den påvirkningen egen virksomhet, herunder gjennom leverandørkjeden og forretningspartnere, har eller potensielt kan ha på menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. I de tilfeller hvor det oppdages risiko for uakseptabel påvirkning, må virksomheten foreta en kartlegging av risiko basert på alvorlighetsgrad og hvilken påvirkningsmulighet den har før tiltak iverksettes.

1.2 Aktualitet

Arbeidet for å beskytte menneskerettighetene har lenge stått på den internasjonale agendaen. De siste ti årene har man sett en økende, tiltakende rettsliggjøring av det ansvarlige næringslivet. En viktig utvikling skjedde da FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter (UNGP)⁵ ble vedtatt av FNs menneskerettighetsråd i 2011, og er siden inkludert i en rekke andre internasjonale anbefalinger. Prinsippene gir anbefalinger både til stater og næringslivsaktører om hvordan de skal beskytte og respektere menneskerettigheter.⁶

Klær og tekstiler som selges i norske butikker, er ofte produsert i lavkostland i Asia. Det er ikke alltid at bedriftene selv har oversikt over hva slags forhold varene deres blir produsert under da leverandørkjedene i store virksomheter ofte er komplekse, fragmenterte og skjulte.⁷

Historien har vist at det er behov for å sikre anstendige arbeidsforhold. I 2013 kollapset fabrikk- og kontorbygningen Rana Plaza i Bangladesh hvor over 1100 mennesker mistet livet og flere tusen ble skadet.⁸ Mange av disse var tekstilarbeidere som sydde klær for kjente klesfirmaer. Det internasjonale søkelyset på livsfarlige arbeidsforhold i leverandørkjeden ble etter denne ulykken særlig rettet mot tekstil- og klesindustrien.⁹

Etter Rana Plaza-ulykken har mange land tatt initiativ til å innføre reguleringer for å hindre at slike tragedier gjentar seg, og flere land har innført lover med krav til åpenhet i leverandørkjeden. California Transparency in Supply Chain Act er et eksempel, Storbritannias Modern Slavery Act og EUs direktiv om disclosure of non-financial and diversity information er andre eksempler.¹⁰ Det var også etter denne ulykken i Bangladesh at Stortinget ba

⁵ FNs veiledende prinsipper for næringsliv og menneskerettigheter, heretter UNGP

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

⁶ https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/naringslivssamarbeid-i-utlandet/innsikt/forventninger_retningslinjer/id2076270/ (18.4.22 kl. 14:06)

⁷ <https://www.framtiden.no/202103107698/aktuelt/bedrifters-samfunnsansvar/apenhetsloven-far-selskap-i-europa.html> (05.4.2022 kl. 20:15)

⁸ <https://www.framtiden.no/201904247431/aktuelt/levelonn/aldri-mer-rana-plaza.html> (14.4.22 kl. 15:39)

⁹ <https://www.regjeringen.no/contentassets/c33c3faf340441faa7388331a735f9d9/no/sved/195794-bfd-etikkrapport-web.pdf> s. 89

¹⁰ <https://nye.econa.no/faglig-oppdatering/medlemsbladet-magma/5-2021/hvordan-bidrar-apenhetsloven--og-hva-innebarer-den-for-din-bedrift/> (20.4.22 kl. 14:29)

regjeringen utarbeide en lov som skulle pålegge selskaper og være åpne om hvor varer ble produsert, slik at nordmenn som forbrukere skulle få tilgang til informasjon om produktene de kjøper og hvordan forholdene til arbeiderne er.¹¹

I Norge vil åpenhetsloven sammen med andre lover, for eksempel miljøinformasjonsloven, regnskapsloven og anskaffelsesloven supplere og bidra til Norges arbeid med å møte FNs bærekraftsmål nr. 8 om anstendig arbeid- og økonomisk vekst samt mål nr. 12 om ansvarlig forbruk og produksjon. FNs bærekraftsmål er verdens felles arbeidsplan for å utrydde fattigdom, bekjempe ulikhet og stoppe klimaendringene innen 2030. Bærekraftsmålene består av 17 mål og 169 delmål, og hensikten er at målene skal fungere som en felles global retning for land, næringsliv og sivilsamfunn. Bærekraftsmålene ligger til grunn for både nasjonale og internasjonale forventninger til et ansvarlig næringsliv.¹²

1.3 Bakgrunn for åpenhetsloven

Organisasjonen Framtiden i våre hender har siden 2015 uttrykt behov for en lov om næringsdrivendes samfunnsansvar. Organisasjonen mente at Norge trengte en lov som ga forbrukerne og organisasjoner en rett til å vite mer om arbeidsforhold som varer er produsert under. I februar 2016 fremmet KrF, MDG og Sp et representantforslag om opprettelse av lov om etikkinformasjon hvor målet var å gjøre det mulig for forbrukere og organisasjoner å henvende seg til selskaper og kreve informasjon om hvor og under hvilke forhold en vare er produsert.¹³

Våren 2016 gikk representantforslaget videre til Familie- og kulturkomiteen, som kom med tilrådingen: "Stortinget ber regjeringen utrede og vurdere å fremme forslag til lov om åpenhet om produksjonssteder og etikkinformasjon om vareproduksjon til forbrukere og organisasjoner". Stortinget vedtok enstemmig i juni 2016 at regjeringen skulle utrede og vurdere mulighetene for en slik lov.¹⁴

¹¹ <https://www.framtiden.no/202104097710/aktuelt/bedrifters-samfunnsansvar/endelig-kommer-apenhetsloven-til-stortinget.html> (14.4.22 kl. 15:45)

¹² Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 14

¹³ <https://www.framtiden.no/202001207529/aktuelt/levelonn/fra-ide-til-apenhetslov.html> (05.4.2022 kl. 17:27)

¹⁴ <https://www.framtiden.no/202001207529/aktuelt/levelonn/fra-ide-til-apenhetslov.html> (05.4.2022 kl. 17:27)

I juni 2018 opprettet regjeringen Etikkformasjonsutvalget. I november 2019 leverte utvalget sin rapport, inkludert et forslag til en ny åpenhetslov for næringslivet. I april 2021 leverte Regjeringen åpenhetsloven som lovforslag til Stortinget. Stortinget vedtok åpenhetsloven i juni 2021, og flere år med hardt arbeid fra blant annet Framtiden i våre hender førte til en lov som forhåpentligvis skal bidra til å gi arbeidere over hele verden en tryggere arbeidshverdag.¹⁵

Åpenhetsloven har fått mye oppmerksomhet internasjonalt. En av de flere positive tingene med loven er at denne bygger på internasjonale standarder som det allerede forventes at virksomhetene kjenner godt. Det som skjer i Norge er dermed en del av en større internasjonal utvikling på dette feltet hvor målet er å oppnå et mer ansvarlig næringsliv som faktisk tar ansvar for hele verdikjeden sin.

1.4 Rettskildebilde og metode

De rettslige drøftelsene anvender alminnelig juridisk metode. Siden åpenhetsloven enda ikke er trådt i kraft, har man ikke noen praksis under loven, verken fra norske domstoler, tilsynsmyndighetene eller andre rettsanvendere.

Forarbeidene til åpenhetsloven er omfattende og vil brukes aktivt gjennom avhandlingen for å få innsikt i hva lovgiver ønsker å oppnå ved innføring av åpenhetsloven. Forarbeidene tillegges normalt sett stor vekt ved tolkningen av lovteksten, særlig når loven er ny.

Utredningen fra det regjeringsoppnevnte Etikkinformasjonsutvalget om åpenhet i leverandørkjeder brukes som tolkningsmoment. Åpenhetslovens bestemmelser er basert på lovutkastet som ble utviklet av Etikkinformasjonsutvalget, med enkelte justeringer.

Avhandlingen vil suppleres av enkelte internasjonale kilder. Åpenhetsloven § 3 bokstav c, jf. bokstav b og § 4 har direkte henvisninger til internasjonale konvensjoner og OECDs prinsipper for flernasjonale selskaper. Forarbeidene legger også opp til at en tilfredsstillende aktsomhetsvurdering vil bero på hva som forventes etter de internasjonale retningslinjene.

¹⁵ <https://www.framtiden.no/202001207529/aktuelt/levelonn/fra-ide-til-apenhetslov.html> (05.4.2022 kl. 17:27)

Dette innebærer at virksomhetene kan måtte legge til grunn eventuelle senere versjoner av retningslinjer fra OECD i sitt arbeid med aktsomhetsvurderinger.¹⁶

Internasjonal rettspraksis tillegges normalt ikke selvstendig rettskildemessig vekt i fastleggelsen av norsk rett. På bakgrunn av at åpenhetsloven har en henvisning i lovteksten til OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper, kan likevel en klagesak fra det danske OECD-kontaktpunktet være av interesse. Vekten av slik praksis avhenger av kvaliteten til argumentasjonen som resultatet bygger på.

Som nevnt over, har OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper betydning som rettskilde i norsk rett. Retningslinjene er anbefalinger fra OECD-landene for å fremme ansvarlig næringsliv i alle sektorer. Retningslinjene forventer at bedrifter gjennomfører aktsomhetsvurderinger for å kartlegge, forebygge, begrense og gjøre rede for hvordan de håndterer konsekvenser som forårsakes av sin virksomhet. Virksomheter som ikke etterlever retningslinjene, kan klages inn til OECDs kontaktpunkt.¹⁷

OECDs kontaktpunkter er faglige upartiske og rådgivende organer.¹⁸ Det er i alt 49 land som har forpliktet seg til å følge retningslinjene. Kontaktpunktene har som oppgave å fremme retningslinjene samt legge til rette for dialog og mekling dersom de mottar klager om manglende etterlevelse av disse.¹⁹ Alle de nordiske landene har slike kontaktpunkter.

OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv – En innføring gir en kort innføring i metoden aktsomhetsvurderinger, og tydeliggjør hvilket ansvar virksomheter har for å opptre ansvarlig. Veilederne fra OECD legger opp til at virksomhetene kan benytte disse som hjelp for å utføre aktsomhetsvurderinger. Det finnes også egne sektorveiledere som gir konkrete og praktiske råd tilpasset ulike bransjer, for eksempel OECDs veileder for

¹⁶ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 107

¹⁷ <https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/263/files/2019/01/Aktsomhetsvurderinger-for-ansvarlig-n%C3%A6ringsliv-brosjyre.pdf> (15.4.22 kl. 12:02)

¹⁸ https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/naringslivssamarbeid-i-utlandet/innsikt/forventninger_retningslinjer/id2076270/ (18.4.22 kl. 14:06)

¹⁹ https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/263/files/2020/12/Kompendium-20-aar-med-nasjonale-kontaktpunkt_webfil.pdf (07.4.22 kl. 15:20)

aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren.²⁰ Sistnevnte sektorveileder vil benyttes i avhandlingen.

1.5 Den videre fremstilling

I punkt 2 vil det redegjøres for åpenhetsloven samt stegene i aktsomhetsvurderingsprosessen etter loven. Det vil også redegjøres kort for grunnleggende menneskerettigheter og regler om anstendige arbeidsforhold innenfor tekstil- og klesindustrien.

I punkt 3 behandles plikten til å iverksette egnede tiltak for at utenlandske leverandører innenfor tekstilbransjen forhindrer negativ påvirkning på menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. Denne delen av avhandlingen vil presentere forholdsmessighetskriteriet og prinsippet om risikobasert tilnærming. Hvordan man kartlegger den negative påvirkningen og egnethetskriteriet vil også presenteres i denne delen. Deretter vil avhandlingen ta for seg egnede tiltak for å hindre negativ påvirkning på anstendige arbeidsforhold fra utenlandske tekstilleverandører. Til sist vil grensen for når virksomheten må vurdere å bryte forbindelsen med leverandøren vurderes.

Deretter vil det kort gjennomgås hvilke konsekvenser som er aktuelle ved brudd på tiltaksplikten. Avslutningsvis vil det i punkt 4 foretas en vurdering hvor spørsmålet er om den nye åpenhetsloven anses hensiktsmessig.

²⁰ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 107

2 Aktsomhetsvurderingsprosessen etter åpenhetsloven

2.1 Innledning

Denne delen vil ta for seg åpenhetsloven og stegene i aktsomhetsvurderingsprosessen.

Åpenhetsloven skal sikre allmennheten tilgang til informasjon om hvordan virksomheter håndterer negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. Dette ivaretas ved å ilegge virksomhetene en plikt til å utføre aktsomhetsvurderinger, en plikt til å redegjøre regelmessig for disse samt en plikt til å gi informasjon til enhver som retter skriftlig forespørsel om det.²¹

2.2 Overordnet om åpenhetsloven

Åpenhetsloven gjelder for alle virksomheter som ikke er definert som små foretak i regnskapsloven, og som selger varer og tjenester i eller utenfor Norge. Åpenhetsloven pålegger virksomhetene å utføre aktsomhetsvurderinger for å undersøke og styre risikoer i virksomheten. Dette gjøres for å kartlegge om virksomheten på noen måte har negativ innvirkning på grunnleggende menneskerettigheter eller anstendige arbeidsforhold.²²

Åpenhetsloven gjelder for informasjon om virksomheters aktiviteter og leverandørkjeder, uavhengig av om de skjer i Norge eller i andre land. Virksomhetene må dermed ha oversikt både på et overordnet nivå og om særskilte varer eller tjenester som de tilbyr.

I praksis er det styret som må påse at virksomheten innretter seg etter loven da det er styret som har ansvaret for virksomheten.²³ Det er Forbrukertilsynet som skal veilede og sikre at virksomhetene følger opp kravene loven stiller. Forbrukertilsynet vil kunne fastsette påbud, forbud, ilegge tvangsmulkt og overtredelsesgebyr for brudd på loven.

²¹ <https://blogg.pwc.no/finansbloggen/apenhetsloven-strengere-krav-til-virksomhetenes-kontroll-med-verdikjeden> (29.4.22 kl. 12:06)

²² <https://blogg.pwc.no/finansbloggen/apenhetsloven-strengere-krav-til-virksomhetenes-kontroll-med-verdikjeden> (29.4.22 kl. 12:06)

²³ Lov 13. juni 1997 nr. 44 om lov om aksjeselskaper § 6-12

2.3 Menneskerettigheter og regler om anstendige arbeidsforhold innenfor tekstil- og klesindustrien

I Norge har menneskerettigheter og rettigheter for arbeidstakere hatt et sterkt vern og fokus i lang tid. Mange tar nok derfor for gitt at næringslivet i Norge oppfyller minimumsstandarder når det kommer til menneskerettigheter og rettigheter for arbeidstakere.

Arbeidsmiljølovgivningen i Norge pålegger arbeidsgivere strenge regler for ivaretagelse av helse, miljø og sikkerhet. Det er klare grenser for blant annet arbeidstid, krav til sikkerhet på arbeidsplassen og arbeidstakeres medvirkning. Det norske arbeidsmarkedet er generelt sett godt regulert, og det er utstrakt samarbeid mellom arbeidstakere og arbeidsgivere.

Ansvar for å respektere menneskerettighetene og anstendige arbeidsforhold gjelder uavhengig av hvor virksomheter har aktiviteter, men er særlig viktig i stater som ikke sikrer disse rettighetene. Virksomhetene kan ha påvirkning på nesten hele spekteret av internasjonalt anerkjente menneskerettigheter. Derfor er det viktig at de oppfyller sitt ansvar.

Norges viktigste menneskerettighetsforpliktelser er nedfelt i FN-konvensjoner, ILO-konvensjoner og Europarådets konvensjoner. Menneskerettighetene er forankret i norsk rett gjennom Grunnloven, menneskerettsloven²⁴ og andre lover.

Menneskerettigheter er rettigheter som alle mennesker har, uavhengig av kjønn, alder, legning, livssyn, nasjonalitet eller hvor i verden de bor. Det er statenes plikt å gjennomføre og beskytte menneskerettighetene.²⁵ Anstendige arbeidsforhold defineres i loven som arbeid som ivaretar grunnleggende menneskerettigheter²⁶, helse, miljø- og sikkerhet på arbeidsplassen, og som gir arbeidstakeren en lønn å leve av.²⁷

²⁴ Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett

²⁵ <https://www.fn.no/tema/menneskerettigheter/menneskerettigheter> (14.4.22 kl. 15:32)

²⁶ Med grunnleggende menneskerettigheter menes de internasjonalt anerkjente menneskerettighetene som følger av blant annet FNs konvensjon om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter, FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter og ILOs kjernekonvensjoner om grunnleggende rettigheter og prinsipper i arbeidslivet jf. § 3 bokstav b)

²⁷ Jf. Åpenhetsloven § 3 første ledd bokstav c)

Mange norske virksomheter importerer klær og tekstiler fra lavkostland med svakt rettsvern hvor manglende helse, miljø- og sikkerhetstiltak ofte er en sentral utfordring, spesielt i leverandørkjedene. En vedvarende utfordring hos virksomhetene er at de ikke klarer å holde kontroll på alt som skjer hos sine leverandører, og hos deres leverandører igjen. Disse kan være basert langt unna og i forretningskulturer som avviker fra det vi er vant til i Norge.

Manglende sikkerhet har ført til mange dødsfall og skader på bakgrunn av for eksempel bygningskollapser og branner. Et av landene som er spesielt utsatt er Bangladesh som dessverre er kjent for mangel på trygge arbeidsplasser og for undertrykkelse av arbeidstakeres muligheter for å uttrykke bekymringer på jobben, selv når det gjelder brann og usikre bygninger.²⁸

2.4 Aktsomhetsvurderingsprosessen

Plikten til å gjennomføre aktsomhetsvurderinger reguleres i åpenhetsloven § 4. Bestemmelsen oppstiller seks ulike trinn som til sammen utgjør prosessen for aktsomhetsvurderingen.

Aktsomhetsvurderinger skal være forebyggende og formålet er å unngå og forårsake eller bidra til negativ påvirkning eller skade på mennesker, samfunn og miljø. Å kartlegge risikoen for menneskerettighetsbrudd er et viktig første steg for å kunne minimere sjansen for at virksomheten eller andre ledd av leverandørkjeden bidrar til rettighetsbrudd.

Aktsomhetsvurderingene skal utføres i tråd med OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper. Bakgrunnen for dette er at man skal unngå at det utvikles parallelle systemer, ett nasjonalt med denne loven og ett internasjonalt med UNGP og OECDs retningslinjer.²⁹

Dermed forventes det at virksomheten setter seg inn i retningslinjene, og eventuelt gjennomfører ytterligere tiltak enn det som følger av § 4 første ledd bokstav a til f. I forarbeidene er det også påpekt at tiltakene etter § 4 ikke er ment å være en uttømmende avkrysningsliste for aktsomhetsvurderinger:

²⁸ <https://www.framtiden.no/201804237285/aktuelt/levelonn/hva-er-sikkerhetsavtalen-i-bangladesh.html>

(18.4.22 kl. 12:13)

²⁹ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 107

«Tiltakene som nevnes er ikke ment å være en uttømmende avkrysningsliste for aktsomhetsvurderinger. Det er ikke alle tiltak som vil være hensiktsmessige og relevante i enhver sammenheng, og det kan også i noen tilfeller være riktig å gjennomføre tiltak som ikke fremkommer av veilederen.»³⁰

Departementet har videre pekt på at lovbestemmelsen og merknaden til bestemmelsen «suppleres av det som følger av OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv og sektorveilederne som OECD har utarbeidet for ulike bransjer».³¹ Det må da også forventes at virksomhetens aktsomhetsvurderinger ikke er mindre omfattende enn det som følger av sektorveilederne, om disse er relevant for virksomheten. Departementet har påpekt at virksomhetene også må holde seg oppdatert på endringer eller nye versjoner av retningslinjene eller veilederne.³²

Virksomhetene skal bare gjennomgå de trinnene som er relevante ut fra egen virksomhet.³³ Dette betyr at aktsomhetsvurderingene vil være ulike både i innhold og omfang. Jo mer kompleks virksomhetens kjede av leverandører er, jo mer komplekse vil vurderingene eksempelvis bli. I tillegg er det enkelte bransjer som er kjent for å være mer utsatt for brudd på forhold som åpenhetsloven skal hindre, og virksomheter som opererer innenfor slike bransjer burde derfor være ekstra oppmerksomme.³⁴ Tekstilsektoren er et eksempel på en bransje som er kjent for å være mer utsatt for brudd på grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold.

For å være et egnet verktøy må aktsomhetsvurderingene være troverdige, grundige og basert på kjennskap til lokal kontekst.³⁵ I tillegg skal sannsynligheten for at brudd på grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold forekommer vurderes, samt alvorlighetsgrad i tilfelle brudd skulle forekomme.

³⁰ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 65

³¹ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 64

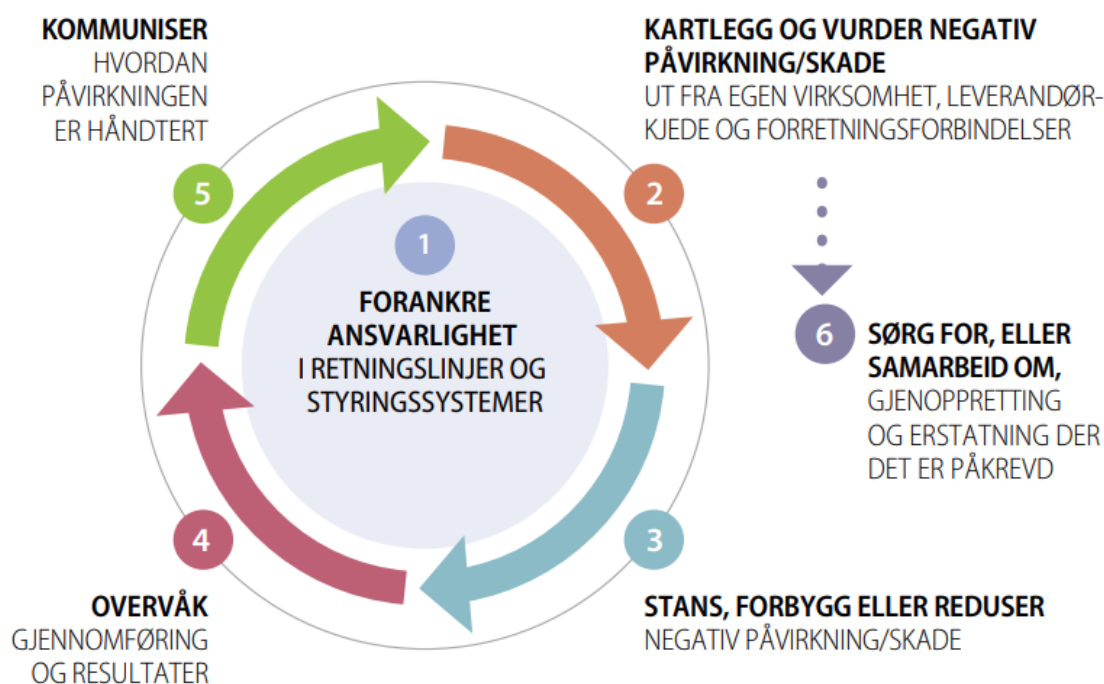
³² Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 65

³³ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 108

³⁴ <https://blogg.pwc.no/finansbloggen/apenhetsloven-strengere-krav-til-virksomhetenes-kontroll-med-verdikjeden> (29.4.22 kl. 12:06)

³⁵ <https://www.framtiden.no/aktuelle-rapporter/898-kriser-og-klaer-finans-og-rettigheter-under-pandemien/file.html> (07.4.2022 kl. 14:49)

Stegene i en aktsomhetsvurdering er av OECD illustrert slik:

36

Disse stegene vil behandles nærmere i de påfølgende punktene.

2.4.1 Forankre ansvarlighet

Første trinn er å forankre ansvarlighet i retningslinjer og styringssystemer i virksomheten.³⁷ Arbeidet med aktsomhetsvurderinger bør forankres i ledelsen og styret. God eierstyring og selskapsledelse er langt på vei en forutsetning for gode aktsomhetsvurderinger.

Retningslinjene bør bygge på relevant intern ekspertise, eventuelt eksternt ekspertise ved behov. Retningslinjene bør fastsette hvilke forventninger på menneskerettighetsområdet virksomheten stiller til sine ansatte, forretningspartnere og andre parter som har en direkte tilknytning til virksomheten, produkter eller tjenester slik at alle involverte vet hva som forventes.

Høyeste ledelsesnivå i virksomheten bør godkjenne retningslinjene, som deretter bør gjøres offentlig tilgjengelige og kommuniseres internt og eksternt til ansatte, forretningspartnere og

³⁶ Figur 1. Aktsomhetsvurderingsprosessen og støttetiltak, hentet fra OECDs veileder for aktsomhetsvurdering for ansvarlig næringsliv s. 21

³⁷ Jf. åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav a)

andre relevante parter. For å forankre retningslinjene i hele virksomheten bør de være gjenspeilet i virksomhetens driftsmessige retningslinjer og prosedyrer.³⁸

For at trinnet om forankring av ansvarlighet i virksomheten skal fungere i praksis, er det viktig at virksomhetene innenfor kles- og tekstilindustrien kartlegger og vurderer hvordan de selv ivaretar grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold.

2.4.2 Kartlegge og vurdere negativ påvirkning

I andre trinn skal virksomheten kartlegge og vurdere dens negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold.³⁹

Med negative konsekvenser menes både faktiske og potensielle konsekvenser for den enkeltes rettigheter.⁴⁰ Ved kartleggingen av negative konsekvenser dreier det seg derfor enten om konsekvenser som allerede eksisterer, eller om konsekvenser som enda ikke er inntrådt. Eksempler på negative konsekvenser på grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold er tvangsarbeid, barnarbeid, lønnsdiskriminering for likt arbeid eller arbeid med lik verdi.⁴¹

Kartleggingsfasen går ut på at virksomheten foretar en overordnet analyse. Dette gjøres for å kartlegge alle områder av virksomheten, alle operasjoner og forretningsforbindelser, herunder leverandørkjeden, hvor det mest sannsynlig er risiko og der den er høyest. Sentrale elementer kan være informasjon om risiko knyttet til bransje, geografi, produkter og virksomheter, inkludert kjent risiko virksomheten har møtt på tidligere eller sannsynligvis vil møte på. Analysen skal gjøre det mulig for virksomheten å prioritere de viktigste risikoområdene for videre kartlegging.⁴²

Vurderingsfasen går ut på at virksomheten, etter den har gjennomført innledende kartlegging og generell risikovurdering, må vurdere hvordan den er involvert i den faktiske eller potensielle negative konsekvensen for å fastslå riktig oppfølging og tiltak. Dette vil i praksis

³⁸ [https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03\(23-28\).pdf](https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03(23-28).pdf) (25.4.22 kl. 12:10) s. 27

³⁹ Jf. Åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav b)

⁴⁰ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 108

⁴¹ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 108

⁴² Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 109

si at virksomheten skal vurdere særlig om i) de har forårsaket eller potensielt kan forårsake negative konsekvenser, om ii) de har bidratt til eller kan bidra til negative konsekvenser, eller om iii) negative konsekvenser er eller kan bli direkte forbundet med virksomhetens forretningsvirksomhet, produkter eller tjenester gjennom en leverandørkjede eller forretningspartner.⁴³

Basert på informasjonen som er tilegnet om faktiske og potensielle negative konsekvenser, skal virksomhetene foreta prioriteringer av de viktigste risikoene og negative konsekvensene med sikte på oppfølgingstiltak. Prioritering må gjøres i de tilfeller hvor det ikke er mulig å rette opp alle potensielle og faktiske negative konsekvenser umiddelbart. Prioriteringen skal gjøres ut fra alvorlighetsgrad og sannsynlighet. Når de viktigste konsekvensene er kartlagt og håndtert, bør virksomheten gå videre med å håndtere mindre vesentlige konsekvenser.⁴⁴

2.4.3 Iverksette egnede tiltak

Det tredje trinnet dreier seg om hvordan virksomheten skal stanse, forebygge eller redusere negativ påvirkning/skade.⁴⁵ I denne delen av vurderingen behandles funn fra kartleggingens- og vurderingsfasen. Virksomhetene skal vurdere egnede tiltak for å stanse egen negativ påvirkning samt utvikle og iverksette planer og rutiner for å forebygge fremtidig negativ påvirkning.

Siden aktsomhetsvurderingene avhenger av omstendighetene rundt, vil tiltakene som gjøres og omfanget variere på bakgrunn av virksomhetens størrelse, kontekst, forretningsmodell, posisjon i leverandørkjeden og hvilken type varer eller tjenester det dreier seg om.

Videre redegjørelse av tiltaksfasen vil fremgå i punkt 3.

⁴³ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 109

⁴⁴ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 109

⁴⁵ Jf. Åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav c)

2.4.4 Overvåke

Fjerde trinn er en plikt til å følge med på gjennomføringen av tiltak.⁴⁶ Siden aktsomhetsvurderingsprosessen er en pågående, gjentakende prosess vil det være viktig å følge med på gjennomføringen og resultatene av tiltakene som iverksettes. Virksomhetene må evaluere prosessen underveis slik at de kan lære hva som fungerte og ikke fungerte. Dette vil bidra til bedre og mer effektive aktsomhetsvurderingsprosesser i fremtiden.

I oppfølgingen bør virksomheten gjøre interne tiltak samt gå i dialog med berørte parter.⁴⁷ Aktsomhetsvurderingene vil styrkes gjennom involvering av personer og/eller grupper som kan påvirke eller påvirkes av bedriftens virksomhet. Det handler om å snakke med og lytte til de det gjelder, som arbeidstakere, arbeidstakerrepresentanter, fagforeninger og investorer.⁴⁸

Dersom virksomheten har bidratt til eller forårsaket menneskerettighetsbrudd, skal interessentene involveres, gjerne gjennom en interessediolog. Interessentiolog innebærer interaktive involveringsprosesser med de berørte interessentene. Meningsfylt interessentiolog er preget av toveis kommunikasjon og avhenger av god tro fra begge sider.⁴⁹

2.4.5 Kommunikasjon og rapportering

Femte trinn dreier seg om at virksomhetene skal kommunisere eksternt hva den gjør i arbeidet for å respektere grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold.⁵⁰ Det bør kommuniseres at det gjennomføres aktsomhetsvurderinger, at interne retningslinjer er utarbeidet, hvilke risikoområder som er identifisert og som prioriteres, i tillegg til iverksatte tiltak og eventuelle initiativ med andre aktører.

Dette trinnet må ses i sammenheng med redegjørelsesplikten i § 5 som oppstiller minimumskrav til hvilken nøkkelinformasjon som skal offentliggjøres for allmennheten. Trinnet omfatter derfor kun informasjon til de som er berørt eller potensielt berørt av de negative konsekvensene. Slik kommunikasjon kan være naturlig der virksomhetene har forårsaket eller bidratt til de negative konsekvensene. Hvorvidt kommunikasjon med berørte

⁴⁶ Jf. Åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav d)

⁴⁷ [https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03\(23-28\).pdf](https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03(23-28).pdf) s. 28 (25.4.22 kl. 12:10)

⁴⁸ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 66

⁴⁹ [https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03\(23-28\).pdf](https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03(23-28).pdf) s. 28 (25.4.22 kl. 12:10)

⁵⁰ Jf. Åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav e)

parter er hensiktsmessig, beror altså på virksomhetenes tilknytning til de negative konsekvensene.⁵¹

OECDs veileder for aktsomhetsvurdering for ansvarlig næringsliv – En innføring har lagt til grunn at et av prinsippene for aktsomhetsvurderinger er at vurderingene skal inkludere kontinuerlig kommunikasjon. Kommunikasjonen rundt selve prosessen, funn og fremtidige planer er del av aktsomhetsvurderingen i seg selv og dette vil være med på å bygge tillit til virksomheten.⁵²

2.4.6 Gjenoppretting og erstatning

Siste og sjette trinn omhandler virksomhetens plikt til å sørge for eller samarbeide med andre om gjenoppretting og erstatning der det er påkrevd.⁵³ I denne delen av vurderingen handler det om å rette opp skade som virksomheten har forårsaket eller bidratt til.

Gjenoppretting har som formål å stille de/den som har blitt negativt påvirket eller skadet som om dette ikke hadde skjedd. Hvilken type gjenopprettingstiltak som passer, beror på de konkrete forholdene, blant annet hvilken type skade og skadens omfang. Det bør ses hen til eventuelle eksisterende nasjonale og internasjonale standarder eller lover rundt hva som er egnet gjenoppretting.⁵⁴

Gjenoppretting kan skje ved økonomisk erstatning eller kompensasjon, en offentlig beklagelse eller annen type retting. Eksempler på gjenoppretting kan være mye forskjellig avhengig av hva som faktisk har skjedd. Hvis en arbeidstaker har mistet stillingen sin, vil gjenoppretting kunne være at vedkommende får stillingen tilbake, eller blir kompensert for de tapte lønnsinntektene. Dersom virksomheten oppdager at det er manglende sikkerhetstiltak på anleggene, bør dette utbedres.⁵⁵

⁵¹ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 110

⁵² Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 66

⁵³ Jf. Åpenhetsloven § 4 første ledd bokstav f)

⁵⁴ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 110

⁵⁵ [https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03\(23-28\).pdf](https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03(23-28).pdf) (25.4.22 kl. 12:10) s. 28

3 Tiltaksplikten

3.1 Innledning

Etter at virksomheten har kartlagt og identifisert en potensiell eller faktisk negativ påvirkning, vil virksomheten ha plikt til å iverksette tiltak for å oppfylle kravene til aktsomhetsvurderingen.

I det følgende vil det nærmere innholdet i og rekkevidden av denne tiltaksplikten behandles.

3.2 Overordnet om tiltaksplikten

Tiltaksplikten følger av bestemmelsen i åpenhetsloven § 4 bokstav c som regulerer at virksomheten skal «*iverksette egnede tiltak for å stanse, forebygge eller begrense negative konsekvenser basert på virksomhetens prioriteringer og vurderinger etter bokstav b*»

En tiltaksplikt går ut på at man plikter å iverksette en bestemt handling på et konkret tilfelle. Dette kan typisk være en handling som for å avverge eller stanse et bestemt tilfelle. Etter ordlyden skiller bestemmelsen mellom plikten til å iverksette tiltak henholdsvis før og etter at den negative konsekvensen har inntrådt.

I de tilfeller hvor virksomheten har en plikt til å sørge for egnede tiltak for å forebygge negative konsekvenser, sikter man til tiltak som iverksettes for å hindre at en negativ konsekvens oppstår eller skjer igjen. Med andre ord iverksettes forebyggende tiltak før den negative konsekvensen inntreffer. Forebygging omfatter både tiltak en bedrift iverksetter for å forebygge skade i sin egen virksomhet, og de tiltakene den iverksetter for å forebygge skader som er forbundet med leverandørkjeden.⁵⁶

I motsatte tilfeller hvor virksomheten har en plikt til å iverksette egnede tiltak for å stanse negative konsekvenser sikter man til tiltak som iverksettes for å redusere en negativ konsekvens som allerede eksisterer. Med andre ord iverksettes aktiviteter etter den negative konsekvensen har inntrådt.

⁵⁶ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 65

Ifølge OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv handler tiltaksplikten om å stanse aktiviteter som forårsaker eller bidrar til negative konsekvenser, basert på virksomhetens vurdering av forbindelsen med den negative konsekvensen, jf. § 4 bokstav b. Virksomhetene skal videre utarbeide og gjennomføre planer som er egnet for å forebygge og redusere potensielle negative konsekvenser. Virksomhetene skal også utarbeide og iverksette planer for å stanse, forebygge eller redusere faktiske eller potensielle negative konsekvenser som er direkte forbundet med virksomhetens forretningsvirksomhet, produkter eller tjenester.

Tiltaksplikten er en meget sentral del av aktsomhetsvurderingsprosessen, og et vesentlig bidrag for å sikre at grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold i egen virksomhet, leverandørkjede og forretningspartnere ivaretas. Det er ikke utelukkende risikovurderinger en virksomhet foretar, men aktsomhetsvurderingsprosessen innebærer også at det iverksettes faktiske tiltak for å håndtere potensielle og faktiske konsekvenser som virksomheten har en tilknytning til.

Dersom plikten til å iverksette tiltak ikke hadde vært en del av aktsomhetsvurderingen, ville virksomhetene i praksis kunne innhentet informasjon, kartlagt, vurdert og muligens ikke gjort noe mer med de negative konsekvensene som ble oppdaget i identifikasjonsfasen. Da ville hensikten med selve aktsomhetsvurderingsprosessen vært noe helt annet enn det åpenhetsloven legger opp til.

3.3 Forholdsmessighetskriteriet

Åpenhetslovens § 4 annet ledd angir at *«aktsomhetsvurderingene skal utføres regelmessig og stå i forhold til virksomhetens størrelse, virksomhetens art, konteksten virksomheten finner sted innenfor...»*

Forholdsmessighetskriteriet har betydning for hvordan og hvor omfattende virksomhetens kartlegging av faktiske og mulige konsekvenser på menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold er. Kartleggingen og vurderingene som skal foretas og informasjonen som offentliggjøres, vil blant annet basere seg på virksomhetens størrelse, bransje og risiko. Hva som forventes av virksomhetene vil derfor variere. Dette følger også av de internasjonale prinsippene og retningslinjene.

Med virksomhetens størrelse menes at aktsomhetsvurderingene må tilpasses ressursituasjonen i virksomheten. Med virksomhetens art og kontekst menes bransje og hvilke varer og tjenester virksomheten tilbyr, samt hvor i verden virksomhetens produksjon foregår, herunder hvilke utfordringer og risikoer som finnes der.

Departementet påpekte i sin vurdering at prinsippene om risikobasert tilnærming og forholdsmessighet innebærer at der virksomheten kartlegger at det er høyere risiko for konsekvenser på menneskerettighetene, vil det kreve desto mer av virksomheten. Høy risiko vil dermed skjerpe kravet til aktsomhetsvurderinger. Motsatt, så påpekte departementet at virksomhetens ressurser ikke skal lempe kravet til aktsomhetsvurderinger. Det skal likevel tas «høyde for virksomhetens ressurser».⁵⁷

Å utføre aktsomhetsvurderinger innehar menneskelige og økonomiske ressursimplikasjoner. Ressursbegrensninger kan være en utfordring for alle virksomheter uavhengig av virksomhetens størrelse, men det vil uansett ikke endre det faktum at en virksomhet er ansvarlig for å gjennomføre aktsomhetsvurderinger som samsvarer med deres risiko. Det vil naturligvis forventes mindre fra en virksomhet som har lite ressurser enn fra en større virksomhet som har mer ressurser tilgjengelig.

Virksomheter med begrensede ressurser bør i større grad basere seg på samarbeid for å gjøre aktsomhetsvurderinger og må kanskje gjøre noen grundigere avveininger i prioriteringsfasen. De bør også dra nytte av eksisterende ressurser som standard retningslinjer eller offentlig tilgjengelig informasjon om risiko i spesifikke leverandørkjeder, samt søke faglige råd fra eventuelle bransjeforeninger.⁵⁸

⁵⁷ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 66

⁵⁸ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 46

3.4 Risikobasert tilnærming

Åpenhetslovens § 4 annet ledd angir videre at aktsomhetsvurderingene skal stå i forhold til «...alvorlighetsgraden og sannsynligheten for negative konsekvenser for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold»

Bestemmelsen presiserer altså at prinsippet om risikobasert tilnærming er sentral for plikten til å utføre aktsomhetsvurderinger. Prinsippet har betydning for hvordan virksomheten prioriterer arbeidet sitt i etterkant etter de har avdekket mulige og faktiske konsekvenser.⁵⁹

Med risikobasert tilnærming menes at tiltakene som en virksomheter iverksetter i aktsomhetsvurderingen, bør samsvare med alvorlighetsgraden av negativ påvirkning og sannsynligheten for at den negative påvirkningen inntreffer. I tilfeller hvor både sannsynlighetsgraden og alvorlighetsgraden er høy, vil det naturligvis kreve mer av virksomheten.

Den tradisjonelle forståelsen av en risikovurdering innebærer at virksomhetene søker å identifisere og håndtere risiko som berører virksomheten som sådan. En slik risikovurdering anvender et utenfra-og-inn perspektiv. Det er imidlertid ikke dette som er formålet med aktsomhetsvurderinger av hensyn til menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold. Disse risikovurderingene skal identifisere muligheten – sannsynligheten – for negativ påvirkning på mennesker og samfunn som virksomheten forårsaker, bidrar til eller er direkte knyttet til. Risikovurderingen tar på den måten ett innenfra-og-ut perspektiv.⁶⁰

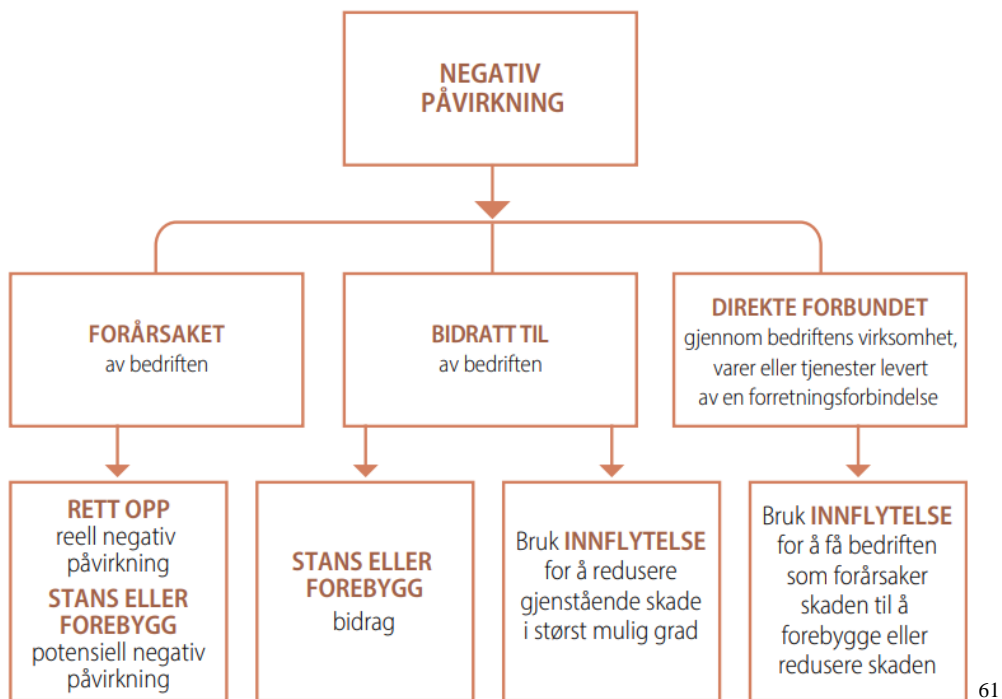
3.5 Kartlegging av negativ påvirkning

Vurderingsfasen i pkt. 2.4.2 henger tett sammen med tiltaksplikten. Før man kan velge mellom hvilke tiltak som er egnede, må man først kartlegge om man skal forebygge og/eller redusere negativ påvirkning eller om det allerede er oppstått tilfeller hvor virksomheter er direkte forbundet med den negative påvirkningen. Først når virksomhetene har kartlagt hvordan de er involvert i den faktiske eller potensielle negative konsekvensen vil de kunne fastslå riktig oppfølging.

⁵⁹ Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 67-68

⁶⁰ <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/91042/1/210.pdf> s. 29

Hvordan den negative påvirkningen skal håndteres er av OECD illustrert slik:

Som figuren viser, kan en virksomhets negative påvirkning skje på tre måter. Virksomheten kan enten ha forårsaket, bidratt til eller være direkte knyttet til konsekvensen. På et overordnet plan har begrepene en todelt betydning: For det første peker de på rekkevidden av ansvaret, men begrepene gir også uttrykk for et krav om årsakssammenheng mellom virksomheten og den negative påvirkningen.

I de tilfeller hvor den negative påvirkningen er forårsaket av virksomheten selv, betyr dette at virksomheten alene er tilstrekkelig for den negative påvirkningen. Løsningen er å rette opp den reelle negative påvirkning eller prøve å stanse eller forebygge den potensielle negative påvirkningen. Tiltak som virksomheten kan iverksette for å forebygge og redusere negativ påvirkning er for eksempel endring av aktiviteter, oppgradering av produksjonsforhold, bidra til bedre opplæringsmuligheter for de ansatte, identifikasjon av «røde flagg» som synliggjør risiko og etablering av enda bedre prosesser for håndtering av risiko.

En virksomhet har bidratt til negativ påvirkning i de tilfeller hvor virksomheten gjennom en aktivitet forårsaker, oppfordrer eller legger til rett for at en annen aktør forårsaker en negativ

⁶¹ Figur 2. Håndtering av negativ påvirkning, hentet fra OECDs veileder for aktsomhetsvurdering for ansvarlig næringsliv s. 72

påvirkning. Bidraget må være betydelig, hvilket betyr at det ikke inkluderer mindre eller trivielle bidrag.⁶²

Når en virksomhet er direkte forbundet til den negative påvirkningen gjennom bedriftens virksomhet, innebærer dette at virksomheten ikke selv har bidratt til denne. Et eksempel er dersom en virksomhet kjøper bomull som brukes i klær og tekstiler, som utvinnes ved hjelp av barnearbeid, kan virksomheten være direkte forbundet til den negative påvirkningen. I et slikt tilfelle vil ikke virksomheten selv ha forårsaket eller bidratt til den negative påvirkningen selv, men det vil likevel være en direkte forbindelse mellom virksomhetens produkter og den negative påvirkningen, gjennom forretningsforbindelsene som er involvert i virksomhetens bomullkjøp.

I de tilfeller hvor virksomheten er direkte forbundet med den negative påvirkningen, bør virksomheten styrke sin egen påvirkningsmulighet. Dette kan gjøres ved at virksomheten innarbeider forventninger om ansvarlighet og aktsomhetsvurderinger i kontrakter, prioriterer samarbeid med ansvarlige partnere, etablerer langvarige relasjoner med leverandører og andre forretningsforbindelser og/eller deltar i bransjeinitiativer.⁶³

Etter OECDs veileder skal virksomhetene starte med de mest fremtredende risikoområdene som er kartlagt og gjennomføre gjentagende og stadig mer grundige vurderinger av prioriterte operasjoner, leverandører og forretningspartnere for å kartlegge og vurdere faktiske og potensielle negative konsekvenser.

Hvor risikoen for negativ påvirkning er mest signifikant vil avhenge av bedriften, dens bransje og dens forretningsforbindelser. I noen tilfeller kan dette være en skjønnsutøvelse. Derfor bør bedrifter rådføre seg med relevante interessenter om hvordan de skal prioritere og kommunisere sine motiver for retningslinjer for ansvarlighet jf. trinnet i aktsomhetsvurderingsprosessen som omhandler forankring av ansvarlighet. Det å offentlig kommunisere hvordan bedriften har tenkt rundt prioritering og hvorfor, kan være nyttig for å etablere tillit i bedriftens aktsomhetstilnærming.⁶⁴

⁶² OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 70

⁶³ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 75

⁶⁴ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 45

En virksomhets forhold til den negative påvirkningen er ikke statisk. Den negative påvirkningen kan forandre seg, for eksempel dersom situasjonen utvikler seg, og i hvilke grad aktsomhetsvurderinger og skritt tas for å håndtere identifisert risiko og skade reduserer risiko for at skaden oppstår.⁶⁵

Generelt forårsaker en virksomhet mest sannsynlig negativ påvirkning når det er snakk om aktiviteter knyttet til egen virksomhet, og er direkte forbundet til negativ påvirkning forårsaket av forretningsforbindelser. Bidrag kan skje gjennom aktivitet knyttet til en bedrifts virksomhet eller gjennom en forretningsforbindelse.⁶⁶

3.6 Egnethetskriteriet

Etter at kartleggings- og vurderingsfasen er gjennomført og når virksomheten har funnet ut hvordan de er involvert i den faktiske eller potensielle negative konsekvensen, skal de iverksette egnede tiltak.⁶⁷ Med egnede tiltak sikter man til en passende reaksjon for å stanse, forebygge eller begrense den faktiske eller potensielle negative konsekvensen som er oppdaget.

Virksomheter som omfattes av loven vil være ansvarlig for å identifisere og håndtere negativ påvirkning, men hvilke konkrete tiltak som skal iverksettes og omfanget av disse vil som nevnt variere på bakgrunn av bedriftens størrelse, kontekst, forretningsmodell, posisjon i leverandørkjeden og hvilken type varer eller tjenester det dreier seg om.⁶⁸

Når virksomheten skal kartlegge hvilke tiltak som er egnet vil prinsippet om risikobasert tilnærming være relevant. Som nevnt ovenfor, er det ikke alltid mulig for virksomhetene å identifisere og respondere på all negativ påvirkning knyttet til deres aktiviteter og forretningsforbindelser umiddelbart.

I disse tilfeller, bør virksomheter som har et stort antall leverandører identifisere generelle områder der risikoen for negative konsekvenser er høyest, og prioritere aktsomhetsvurdering

⁶⁵ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 71

⁶⁶ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 71

⁶⁷ Jf. Åpenhetsloven § 4 1. ledd bokstav c)

⁶⁸ <https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/263/files/2019/01/Aktsomhetsvurderinger-for-ansvarlig-n%C3%A6ringsliv-brosjyre.pdf> s. 10

på leverandører på grunnlag av denne risikovurderingen.⁶⁹ Virksomheten er ansvarlige for å håndtere all negativ påvirkning den har forårsaket eller bidratt til.⁷⁰

Man vurderer hvor høy en risiko er basert på sannsynlighet og alvorlighetsgrad. Alvorlighetsgraden blir avgjort på bakgrunn av risikoens skala, omfang og mulighet for gjenoppretting. Skala referer til alvorlighetsgraden av den negative påvirkningen. Omfang gjelder påvirkningens omfang, for eksempel antall enkeltpersoner som er eller vil bli påvirket, eller utstrekningen av en aktuell skade. Mulighet for gjenoppretting betyr eventuelle begrensninger i muligheten for å bringe enkeltpersoner tilbake til en situasjon som er lik det den var før skaden inntraff.⁷¹

Et eksempel på negativ påvirkning innenfor arbeidsrelaterte forhold, er tilfeller hvor risikoens skala knytter seg til hvilken grad av skade som vil forekomme på arbeidstakeres helse eller sikkerhet. Omfanget vil knytte seg til hvor antall arbeidstakere/ansatte som blir påvirket, og gjenopprettingen vil knytte seg til i hvilken grad skaden kan rettes opp, for eksempel gjennom kompensasjon.

Det er ikke nødvendig for en skade å ha mer enn én av disse egenskapene: skala, omfang og mulighet for gjenoppretting, for å bli ansett som «alvorlig» selv om det ofte er tilfelle at jo større skala eller omfang av en skade, desto mindre er den gjenopprettbar.⁷²

Når det gjelder prioritering av menneskerettigheter, vil alvorlighetsgraden være viktigere enn sannsynligheten. Der prioritering er nødvendig bør virksomhetene altså starte med de menneskerettighetspåvirkninger som vil være mest alvorlige, der en for sen håndtering kan påvirke muligheten for å rette opp skaden.

Dersom en fabrikk befinner seg i umiddelbar fare for brann på grunn av farlige elektriske systemer, så prioriteres det å sikre bygningen og gjøre arbeidstakerne klar over hvordan de

⁶⁹ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 42

⁷⁰ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 42

⁷¹ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 42

⁷² OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 42

skal reagere i tilfelle brann, før man håndterer en risiko for vannforurensning som er potensielt like alvorlig, men ikke forventet å skje innen de neste fem årene.⁷³

3.7 Egnede tiltak for å hindre negativ påvirkning på anstendige arbeidsforhold fra utenlandske tekstilleverandører

I dette punktet behandles særlige tiltak innenfor kles- og tekstilindustrien.

Arbeidere innenfor tekstilsektoren har behov for lik ivaretagelse av grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold slik som i andre bransjer og sektorer. En tekstilarbeider har behov for at sikkerheten på arbeidsplassen er tilstrekkelig, uansett størrelse, beliggenhet og/eller andre faktorer.

Målet med tiltakene er å hindre negativ påvirkning på anstendige arbeidsforhold fra utenlandske tekstilleverandører.

I arbeid med helse og sikkerhet vil fjerning av fare anses som den beste måten å forebygge ulykker og helseskade i første omgang. Dersom en virksomhet har vurdert og kartlagt at det er fare for at en bygning vil kollapse, foreligger det umiddelbar og kritisk fare hvor det må iverksettes strakstiltak. Dersom arbeidstakernes liv og helse står på spill, bør virksomheten påse at arbeidstakerne fjernes fra faren.

3.7.1 Tiltak for å forebygge negativ påvirkning

Virksomheten bør utvikle og implementere en plan for å søke å forebygge eller avbøte fremtidig skade i leverandørkjeden. Denne planen bør angi detaljert hvilke tiltak bedriften skal iverksette, med klare tidslinjer for oppfølging. Tiltakene som iverksettes bør stå i forhold til hvor alvorlig skaden er.⁷⁴

Virksomheten kan gjennomføre interne tiltak for enten å unngå skader, for eksempel ved å bruke leverandører som allerede har forebyggende tiltak på plass eller å forebygge faktiske og potensielle skader for eksempel ved å støtte leverandører i deres arbeid med å iverksette forebyggende og avbøtende tiltak.

⁷³ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 73

⁷⁴ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 68

3.7.1.1 Forhåndskvalifisere leverandørene

Virksomheten bør vurdere leverandører på forhånd. I de tilfeller hvor man vurderer en leverandør før man setter en ordre, vil man finne ut om man kan anskaffe varer eller tjenester fra den aktuelle leverandøren uten at det oppstår skader i leverandørkjeden. En virksomhet bør på generelt grunnlag bare sette ordre hos leverandører som med rimelig grad av sikkerhet kan si at risikoen for negativ påvirkning er lav.⁷⁵

3.7.1.2 Konsolidere leverandørene

En virksomhet med et svært stort antall leverandører kan finne det vanskelig å forebygge skader hos et slik mangfold av aktører. Å redusere antall leverandører for å bidra til å øke virksomhetens interne kontroll over leverandørkjeden og konsentrere ressursene til å forebygge negative konsekvenser til et begrenset antall leverandører. Dette tiltaket er særlig relevant for mindre og mellomstore bedrifter med begrensede ressurser.⁷⁶

3.7.1.3 Kjenne leverandørene

En virksomhet som har langsiktige forbindelser med leverandørene sine og som forstår de lokale driftsforholdene, vil sannsynligvis være bedre i stand til å forstå risikoene i leverandørkjeden og støtte leverandørene i arbeidet med å finne resultatorienterte løsninger. Det at virksomheten gjennomfører besøk hos leverandøren i form av inspeksjoner og kontroller vil bidra til å forstå risikoen og finne aktuelle løsninger.⁷⁷

3.7.1.4 Støtte leverandøren

Virksomheten bør støtte leverandørene i arbeidet med å gjennomføre planer for korrigerende tiltak. I tilfeller hvor det er nødvendig med fabrikkoppgradering for å ivareta sikkerhet på arbeidsplassen, bør virksomhetene legge til rette for finansiering. Dette kan dreie seg om felles investeringer, lån, gjøre det lettere å få tilgang til støtte fra bistandsorganisasjoner eller myndigheter og ved å tilby forretningsintensiver, der det er mulig.⁷⁸ Oppgradering av anlegg

⁷⁵ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 71

⁷⁶ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 71

⁷⁷ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 71

⁷⁸ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 139

er et typisk eksempel på at man kan forebygge skade. Slike investeringer kan omfatte belysning, ventilasjon, tilgang til nødutganger eller nye maskiner.

Virksomheten kan også bidra til å gi faglig veiledning, legge til rette for deltakelse i bransjeomfattende initiativ eller regionale initiativ for å forebygge skader eller legge til rette for kontakt med lokale tjenesteleverandører.⁷⁹

3.7.1.5 Etablere forretningsinsentiver

For fremtidige forretningsforbindelser, bør virksomheten ha forventninger som formidles og avtales gjennom formelle avtaler eller dokumentasjon, for eksempel gjennom retningslinjer. Disse avtalene bør omfatte forventninger om at forretningsforbindelser oppfyller OECDs retningslinjer, åpenhet, tilsyn og rapportering hos forretningsforbindelsen, spesifisering om hvordan forretningsforbindelsene forventes å videreføre forventningene til sine egne forretningsforbindelser gjennom leverandørkjeden eller verdikjeden og hvilke mangler på etterlevelse av OECDs retningslinjer som kan føre til at kontrakten avsluttes.⁸⁰

3.7.1.6 Søke ekstern støtte

I tilfeller hvor den negative påvirkningen i leverandørkjeden kan forårsake alvorlige skader, typisk knyttet til helse og sikkerhet dersom disse ikke forebygges på tilstrekkelig vis bør virksomheten søke ekstern støtte. I slike tilfeller vil forebyggende tiltak kreve faglig ekspertise som virksomheten ikke har selv. Kvalifiserte og uavhengige fagfolk, for eksempel bygningsingeniører eller spesialister på brannvern bør overvåke og evaluere gjennomføringen av en plan for forebyggende tiltak og verifisere at tiltakene er iverksatt innen en avtalt tidsramme.⁸¹

Arbeidstakerne i den aktuelle leverandørkjeden hvor det er fare for negativ påvirkning bør delta i kontinuerlig overvåkning (der det er mulig) av skaderisikoer. I tilfeller der arbeidstakerne eller andre fremsetter klager via en klagemekanisme, bør leverandøren og bedriften påse at klagen behandles på betimelig måte av en kvalifisert fagperson.⁸²

⁷⁹ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 75

⁸⁰ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 60

⁸¹ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 139

⁸² OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 140

3.7.2 Tiltak for å stanse negativ påvirkning

I de tilfeller hvor det eksisterer negativ påvirkning i leverandørkjeden, må virksomheten forsøke å få leverandøren til å avbøte skaden. Det er imidlertid ikke alltid like enkelt for virksomheten å håndtere påvirkningen når denne befinner seg i leverandørkjeden.

Egnede oppfølgingstiltak på risiko som er forbundet med leverandørkjeden eller en forretningspartner kan være enten at man opprettholder forretningsforbindelsen mens de risikoreducerende tiltakene pågår, at man midlertidig stopper forretningsforholdet mens man følger opp pågående risikovurderende tiltak eller at man avslutter forretningsforholdet, enten etter mislykkede forsøk på å avbøte eller redusere skade, der man ikke anser avbøting som mulig, eller på grunn av skadens alvorlighetsgrad.⁸³

Hva slags tiltak som er egnet, vil bero på virksomhetens innflytelse ovenfor aktøren det gjelder, hvor viktig forretningsforholdet er, omfanget av den negative påvirkningen, og hvorvidt å avslutte forholdet med aktøren også vil medføre en negativ påvirkning.⁸⁴

3.7.2.1 Påvirke leverandøren til å endre praksis

Det første alternativet er å bruke innflytelse for å påvirke endring i den praksisen som forårsaker skaden(e) i den grad det er mulig. Innflytelsesevne foreligger der virksomheten kan endre atferden til aktøren som forårsaker skade.⁸⁵

Når en virksomhet vurderer hva den kan gjøre for å overtale en forretningsforbindelse som forårsaker skade til å handle, er det nyttig å vurdere hvor stor innflytelse virksomheten har over forbindelsen. Men uansett innflytelse har virksomheten et ansvar for å utføre aktsomhetsvurdering, og faktisk bruke den innflytelsen den måtte ha.

I de tilfeller hvor man ønsker å påvirke leverandøren til å avbøte skade, må virksomheten først og fremst involvere seg med den aktuelle leverandøren. Virksomheten bør oppfordre leverandøren til å forebygge og/eller avbøte skade gjennom brev, e-post, telefonsamtaler eller

⁸³ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv, s. 30

⁸⁴ UNGP, se kommentaren til Prinsipp 19

⁸⁵ UNGP, se kommentaren til Prinsipp 19

møter ansikt til ansikt. Man bør også bygge forventninger rundt ansvarlighet og aktsomhetsvurderinger i kontrakter for å unngå slike situasjoner i fremtiden.

Tiltak og påvirkningsmuligheter vil variere. Dersom en virksomhet har brukt en leverandør over lengre tid, og representerer en betydelig andel av leverandørens virksomhet vil det tenkes at man enklere kan prøve å påvirke leverandøren. På den annen side har man de tilfeller hvor virksomheten har et kortsiktig forretningsforhold med leverandøren, og hvor produseringen ikke utgjør noen betydelig andel av leverandørens virksomhet. I disse tilfeller vil det være mindre sjans for at virksomheten kan påvirke direkte.

Virksomheten kan prøve å kommunisere at det er en mulighet for at den ønsker å avslutte samarbeidet dersom forventningene rundt aktsomhet ikke respekteres. Da legger man automatisk press på den aktuelle leverandøren for å gjøre endringer på den negative påvirkningen.

Jo alvorligere de negative konsekvensene er, jo raskere trenger virksomheten å se endringer før den tar en avgjørelse om de skal avslutte forretningsforholdet eller ikke. Dersom virksomheten bestemmer seg for å forbli i et forretningsforhold, bør den være forberedt på å redegjøre for pågående risikoreduserende tiltak og være klar over den omdømmemessige, økonomiske eller juridiske risiko samarbeidet representerer.⁸⁶

3.7.2.2 Engasjere myndighetene

Det andre alternativet er å engasjere myndighetene. Ved å erkjenne at det er juridiske og praktiske begrensninger der myndighetene ikke oppfyller sin plikt til å beskytte, kan virksomheter bruke sin innflytelse på myndigheter (lokalt eller nasjonalt) for å oppmuntre til endring, for eksempel gjennom bedre håndheving av lover og reguleringer, eller tilrettelegging for ansvarlig næringsliv.

Dette kan gjøres gjennom en rekke tiltak, for eksempel via åpne brev til myndighetene, engasjement gjennom flerpartsinitiativ eller dialogdeltakelse. Bedrifter kan også engasjere seg

⁸⁶ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 31

med myndigheter i egne land og oppfordre dem til å være talspersoner for ansvarlig næringsliv.⁸⁷

I tilfeller hvor den negative påvirkningen knytter seg til helse og sikkerhet, kunne det vært et tema å prøve og få myndighetene med på strengere krav til bygningssikkerhet og inspeksjoner.

Det kan ta lang tid før virksomheten ser konkrete resultater av et slikt engasjement, for eksempel i form av endringer i forskrifter eller bedre håndheving av regelverket. Samtidig som virksomhetene oppfordres til å samarbeide med myndighetene, forventes det at de skal redegjøre for hvordan de arbeider for å unngå å bli forbundet med skader. Vanligvis vil dette bety at det tas skritt for å forebygge eller avbøte skader i et mellomlangt perspektiv – for eksempel i samarbeid med bedriftens leverandører – til myndighetene tar ansvar.⁸⁸

3.7.2.3 Samarbeide om påvirkning

Det tredje alternativet er å samarbeide om påvirkning. Hver enkelt virksomhet i et forretningsforhold har sitt selvstendige ansvar for å kartlegge og håndtere negativ påvirkning. Aktsomhetsvurderinger innebærer ikke at ansvar flyttes fra regjeringer til bedrifter, eller fra bedrifter som forårsaker eller bidrar til negativ påvirkning, til de bedriftene som er direkte forbundet med den negative påvirkningen gjennom sine forretningsforbindelser.⁸⁹

Virksomhetene kan ikke forvente at kontrollen av bygningens sikkerhet på ansvarlig vis blir ivaretatt av lokale myndigheter eller av egne ansatte som ikke har bygningsfaglige kvalifikasjoner. Der en virksomhet er direkte forbundet til en påvirkning gjennom sin virksomhet, produkter eller tjenester, skal virksomheten søke å bruke sin innflytelse, alene eller i samarbeid med andre, for å få til endring.⁹⁰

Etter Rana-Plaza ulykken kom avtalen for brann- og bygningssikkerhet i Bangladesh⁹¹ på plass. Denne avtalen er et initiativ for å sikre tryggere arbeidsplasser for ansatte ved fabrikker

⁸⁷ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 76

⁸⁸ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 76

⁸⁹ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 17

⁹⁰ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 17

⁹¹ <https://bangladesh.wpengine.com/wp-content/uploads/2018/08/2013-Accord.pdf> (30.4.22 kl. 15:03)

i Bangladesh. Avtalen er en juridisk bindende avtale undertegnet av fagforeninger, både internasjonale og lokale samt over 100 virksomheter. Alle virksomhetene som har inngått avtalen, må ha sikkerhetsinspeksjoner på fabrikkene sine og rapportere funn og resultater offentlig. Avtalen ble opprettet for å muliggjøre et arbeidsmiljø der ingen arbeidere trenger å frykte branner, bygningskollapser eller andre ulykker som kan forhindre med rimelige helse- og sikkerhetstiltak.⁹² Dette er et konkret tiltak som er med på å stanse, forebygge og/eller begrense skade.

Det er mange grunner til at en virksomhet kan mangle påvirkningskraft alene. Virksomheten kan for eksempel være liten eller ha relativt ubetydelig innkjøpsmakt. Dersom en virksomhet oppdager at det er manglende sikkerhet på arbeidsplassen til en fabrikk, og er klar over at mange andre virksomheter også produserer tekstil- og klær hos samme leverandør, er det nærliggende å tenke at påvirkningen på leverandøren vil være sterkere jo flere som går sammen om det. En gruppe virksomheter som opptrer sammen, vil kunne ha større påvirkningskraft ved å samordne aktiviteter og korrigerende tiltak hos en leverandør.

I mange tilfeller vil en leverandør ha mange kunder, og muligens levere varer og tjenester til flere bransjer. I disse tilfellene kan virksomhetene gå sammen og avtale at de skal samarbeide for å endre leverandøren. Et bransjesamarbeid vil kunne medføre et viktig bidrag for hele verdikjeden. I tillegg vil dette kunne bidra til kostnadsdeling og besparelser for virksomhetene som er inkludert i samarbeidet. I tilfeller der en skade er fremtredende i mer enn én bransje i en spesiell region, kan et samarbeid på tvers av ulike bransjer gi effektive løsninger og hindra at negative effekter skyves fra én bransje til en annen.⁹³

⁹² <https://bangladeshaccord.org/> (19.4.22 kl. 11:47)

⁹³ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i tekstil- og skosektoren s. 25

3.8 Plikt til å avslutte forretningsforholdet med en leverandør

OECDs retningslinjer for flernasjonale selskap anerkjenner at «det finnes praktiske begrensninger for selskapers muligheter til å få i stand endringer i atferden til leverandørene sine.»⁹⁴ I tillegg kan lover rundt eierstyring og selskapsledelse i noen tilfeller begrense en virksomhets mulighet til å kontrollere eller påvirke atferd.

Når forsøkene på å iverksette risikoreducerende tiltak ikke har ført fram, blir spørsmålet om virksomheten må vurdere å bryte forbindelsen med leverandøren. Dette gjelder også i tilfeller hvor virksomheten anser at risikoreduksjon ikke er oppnåelig, eller på grunn av alvorligheten av de negative konsekvensene.

Det følger av UNGP at ansvaret er begrenset til å forsøke og påvirke atferden til aktøren som forårsaker skade. Ordlyden taler for at virksomheten skal gjøre sitt beste for at skaden reduseres eller hindres. Virksomheten skal altså opptre forsvarlig også der den ikke selv forårsaker eller bidrar til konsekvensen. Dersom virksomheten utfører forsvarlige aktsomhetsvurderinger som innebærer iverksatte tiltak på den negative påvirkningen, vil det kunne antas at virksomheten har oppfylt sine krav.

En klagesak som har vært oppe i det danske OECD-kontaktpunktet⁹⁵ er Clean Clothes Campaign Danmark og Aktive Forbrugere vs. PWT Group A/S. Saken omhandlet klesproduksjon i Bangladesh og bygningssikkerhet hos leverandøren.

Klagerne hevdet at det nordiske herreklærkonsernet, PWT Group hadde brutt OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper ved å unnlate å vise nødvendig aktsomhet med hensyn til sin leverandør, tekstilprodusenten New Wave Style Ltd. Bangladesh. New Wave Style hadde sin produksjon i Rana Plaza-bygningen. Som nevnt i pkt 1.2 kollapset fabrikk- og kontorbygningen i 2013. Det var etter denne hendelsen at sivilsamfunnsorganisasjonene Clean Clothes Campaign Danmark og Aktive Forbrugere klagde det nordiske konsernet inn for det danske OECD-kontaktpunktet.

⁹⁴ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 79

⁹⁵ The Danish Mediation and Complaints-Handling Institution for Responsible Business Conduct (NCP) Denmark

Det danske OECD-kontaktpunktet offentliggjorde sin slutterklæring i oktober 2016. De påpekte blant annet at PWT Group ikke hadde dokumentert hvilke kontroller eller inspeksjoner som ble foretatt ved deres kontrollbesøk hos New Wave Style i 2012 eller om det ble stilt noen krav til forbedringer på bakgrunn av besøket.

PWT Group hadde heller ikke fremlagt dokumentasjon for hvilke risiko- og beslutningssystemer som ble brukt som grunnlag for kontrollbesøket med hensyn til helse og sikkerhet. På bakgrunn av disse momentene, kom kontaktpunktet frem til at PWT Group ikke utviste nødvendig aktsomhet i tråd med OECDs retningslinjer. De hadde unnlatt å stille krav til New Wave Style om å sikre de ansattes grunnleggende menneske- og arbeidstakerrettigheter.⁹⁶

Kontaktpunktet uttalte videre at PWT Group ikke var ansvarlig for bygningskollapsen, men understreket at virksomheter skal leve opp til OECDs retningslinjer, og stille krav til leverandører om å treffe passende tiltak for å sikre helse og sikkerhet. Det ble påpekt at dette også omfatter risiko med hensyn til bygningssikkerhet.

Kontaktpunktet ga flere anbefalinger til PWT Group og ba om virksomheten skulle avgi en oppfølgingsrapport innen et år. I sin oppfølgingserklæring⁹⁷ konkluderte kontaktpunktet med at PWT Group hadde truffet og planlagt omfattende tiltak samt fulgt opp anbefalingene de mottok i 2016.

Både avgjørelsen fra det danske kontaktpunktet og OECDs retningslinjer viser at importbedrifter har et ansvar for menneskerettigheter og arbeidsvilkår i hele sin leverandørkjede, og både prosedyrer og tiltak må iverksettes for at dette ansvaret blir oppfylt.⁹⁸

Dette betyr at virksomheters plikt til å iverksette egnede tiltak for at utenlandske leverandører innenfor tekstilbransjen forhindrer negativ påvirkning på menneskerettigheter og anstendige

⁹⁶ https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/263/files/2020/12/Kompendium-20-aar-med-nasjonale-kontaktpunkt_webfil.pdf (07.4.2022 kl. 15:20)

⁹⁷ <https://virksomhedsadfaerd.dk/sites/default/files/2021-03/2018opfoelgende-udtalelse-i-sag-om-menneskerettigheder-tekstilsektoren.pdf> (07.4.2022 kl. 16:59)

⁹⁸ <https://www.responsiblebusiness.no/nyheter/ferdigbehandla-enkeltsak-i-det-danske-kontaktpunkt/> (07.4.2022 kl. 15:40)

arbeidsforhold strekker seg langt. Selv om den aktuelle virksomheten ikke selv er ansvarlig for den negative påvirkningen, skal virksomheten uansett leve opp til OECDs retningslinjer og stille krav til leverandører om å treffe passende tiltak for å sikre helse og sikkerhet.

Det antas at dersom PWT Group hadde iverksatt egnede tiltak etter sine kontrollbesøk og inspeksjoner hos fabrikken, kunne Rana Plaza-ulykken muligens vært unngått. Jo høyere skaderisiko, jo høyere bør kravene som stilles til tiltakene være. Derimot, dersom PWT Group hadde avsluttet sitt forretningsforhold med fabrikken, er det usikkert om dette vil ført til noen stor forskjell. Den aktuelle fabrikken leverte jo produkter til mange andre virksomheter, og ville mest sannsynlig fortsatt sitt produksjonsarbeid uavhengig av hva PWT Group valgte å gjøre i situasjonen.

Det å bryte forbindelsen med en leverandør vil i utgangspunktet anses som siste utvei for virksomheten, og vil normalt først vurderes når man har prøvd andre egnede tiltak som ikke har fungert hensiktsmessig. Hensynet til potensielle negative sosiale og økonomiske konsekvenser av å bryte en slik forbindelse vil kunne være viktig i virksomhetens vurdering.⁹⁹

Noen ganger vil et forretningsforhold være avgjørende for en virksomhet fordi det gjelder et produkt eller en tjeneste som det ikke finnes andre alternativer for. I disse tilfellene vil det å avslutte forretningsforholdet skape ytterligere utfordringer.

Dersom en virksomhet fortsetter å bruke en leverandør som bidrar til negativ påvirkning, må den være forberedt på å være åpen om hvorfor den velger å fortsette samarbeidet, samt vurdere om de er i stand til på forsvarlig vis å fortsette å operere eller handle fra slike områder mens de gjennomfører egnede tiltak.¹⁰⁰ Virksomheten må vurdere risikoen og vesentligheten av krenkelsene, både når det gjelder å fortsette forretningsforholdet eller å avslutte det.

Som nevnt ovenfor, jo mer alvorlig de negative konsekvensene er, jo raskere trenger virksomheten å se endringer før den tar avgjørelsen om den skal avslutte forretningsforholdet eller ikke. I tilfeller hvor skaderisikoen for menneskerettighetsbrudd er lav, vil virksomheten mest sannsynlig ikke velge å avslutte forretningsforholdet med den aktuelle leverandøren. I motsatte tilfeller hvor skaderisikoen er høy og det aktuelle tapet kan skape enorme

⁹⁹ OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper s. 25

¹⁰⁰ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 76

konsekvenser, slik som ble tilfellet under Rana Plaza-ulykken, bør virksomheten vurdere å avslutte samarbeidet.

Konklusjonen er dermed at virksomheten må vurdere å bryte forbindelsen med leverandøren i de tilfeller hvor de risikoreduserende tiltak ikke har ført fram og virksomheten verken har innflytelse eller evne til å styrke innflytelsen.

3.9 Konsekvenser ved brudd på tiltaksplikten

Forbrukertilsynet vil føre tilsyn med at bestemmelsene i åpenhetsloven overholdes. Tilsynet skal skje ut fra hensynet til å fremme virksomheters respekt for grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold.¹⁰¹

Forbrukertilsynet skal av eget tiltak, eller etter henvendelse fra andre, søke å påvirke virksomhetene til å innrette seg etter loven, herunder ved å føre forhandlinger med virksomhetene eller deres organisasjoner.¹⁰² Forarbeidene er tydelige på at det er veiledning som er det første og viktigste sporet når loven trer i kraft.¹⁰³ Det kan virke som at det er veiledning som vil stå i fokus med det første for å sikre at næringslivet vet hva som kreves etter loven, og at sanksjoner vil være mer aktuelt i fremtiden.

I utgangspunktet skal virksomhetene som er omfattet av loven iverksette tiltak for å oppfylle kravene til aktsomhetsvurderinger, og planer for tiltak for å stanse, forebygge eller begrense negative konsekvenser, samt for offentliggjøring av iverksatte tiltak.

Dersom Forbrukertilsynet finner at en virksomhet handler i strid med loven, kan Forbrukertilsynet innhente skriftlig bekreftelse på at det ulovlige forholdet skal opphøre, eller fatte vedtak. Markedsrådet er klageinstans på vedtak fra Forbrukertilsynet.¹⁰⁴ Dersom myndighetene finner at inngrep tilsies kan de fatte vedtak om forbud eller påbud, tvangsmulkt eller overtredelsesgebyr.¹⁰⁵

¹⁰¹ Jf. Åpenhetsloven § 9 første ledd

¹⁰² Jf. Åpenhetsloven § 9 annet ledd

¹⁰³ Jf. Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven s. 93

¹⁰⁴ Jf. Åpenhetsloven § 9 tredje ledd annet punktum

¹⁰⁵ Jf. Åpenhetsloven §§ 12-14

Åpenhetsloven er dermed en påbudslov med sanksjoner i form av gebyrer dersom virksomheten ikke oppfyller lovens krav. Loven har ingen direkte forbud med handel, for eksempel med leverandører som bryter menneskerettigheter.¹⁰⁶ I tilfeller hvor det mistenkes menneskerettighetsbrudd, vil neste steg være å kontakte OECD-kontaktpunktet i det aktuelle landet for en vurdering av saken.

¹⁰⁶ <https://www.dlf.no/dlf-partner-schjodt-apenhetsloven/> (14.4.22 kl. 16:33)

4 Avslutning

Når åpenhetsloven trer i kraft vil virksomhetene være utstyrt med enda høyere forventninger enn tidligere og bedre verktøy til å identifisere, vurdere, kartlegge, sette i gang tiltak og rapportere hvilke valg man foretar dersom det avdekkes feil og mangler i egen leverandørkjede. Både åpenhetsloven og OECDs retningslinjer skal sørge for at arbeidstakerrettigheter er ivaretatt i leverandørkjeden.

Aktsomhetsvurderingene burde derfor kunne bidra til at spenningsforholdet mellom virksomhetenes ønske om profittmaksimering og arbeidernes behov for anstendige arbeidsforhold endres til det bedre for tekstilarbeiderne – i hvert fall over tid.

Siden aktsomhetsvurderingsprosessen er en pågående og reaktiv prosess, vil vurderingene alltid være i utvikling. Aktsomhetsvurderingene omfatter som nevnt metoder for evaluering slik at virksomhetene kan lære og følge opp hva som fungerer og ikke. Virksomhetene bør ha som mål å gradvis forbedre sine systemer og rutiner for å håndtere og unngå negativ påvirkning.

Gjennom aktsomhetsvurderingen bør en bedrift være i stand til å håndtere potensielle endringer i risiko, ettersom omstendighetene endres, for eksempel at det skjer endringer i landets lovverk, det oppdages ny risiko i sektoren eller det etableres nye forretningsforbindelser.¹⁰⁷

Det at aktsomhetsvurderingene er under en kontinuerlig prosess, vil hensynte det faktum at risiko knyttet til menneskerettigheter kan endre seg over tid. Virksomhetene skal kommunisere om dette til ulike interessenter, og informasjonen skal være tilgjengelig og tilstrekkelig.¹⁰⁸ Virksomhetene må vite og vise at de respekterer menneskerettighetene.

¹⁰⁷ OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv s. 17

¹⁰⁸ UNGP Prinsipp 21. Ifølge Prinsipp 3 skal myndighetene oppfordre til, og der det er relevant, kreve at næringslivet kommuniserer om hvordan de adresserer innvirkningen på menneskerettighetene.

4.1 Avsluttende bemerkning

Det tvilsomme etter min mening er om åpenhetsloven kommer til å skape endring med det første, eller om det blir nok et pålegg fra myndighetene om ekstra arbeid og rapportering for norske virksomheter.

Til nå har norske myndigheter hatt en klar og tydelig forventning om at norske selskaper med internasjonal virksomhet allerede følger UNGP og OECDs retningslinjer, men det kan være virke som dette ikke har fungert i praksis. Åpenhetsloven representerer nyttig veiledning og gode verktøy for å unngå tragedier som Rana Plaza. Det kan hevdes at Rana Plaza-ulykken ikke ville inntruffet dersom vi hadde hatt slik lovgivning på plass den gangen. Ikke minst ville mange av de mindre ulykkene man sjelden hører om, også kunne vært unngått.

Det å investere i mennesker bør kunne tilegnes like mye vekt som det å skape størst mulig profittmaksimering. For mange virksomheter er det ikke snakk om omfattende rapportering, men det handler om å øke bevisstheten om egen innvirkning samt iverksettelse av tiltak for å unngå ulykker og tragedier som berører andre, for eksempel arbeidstakere. Bedre arbeidsforhold vil også kunne bidra til flere fornøyde ansatte og mer effektiv produksjon for virksomhetene. Aktsomhet bør ikke sees på som en utgift, men en investering som vil være lønnsom i et lengre perspektiv.

Forhåpentligvis vil åpenhetsloven være med på å løfte de internasjonale retningslinjene og sørge for at disse blir kjent og etterlevd i større grad enn tidligere. Riktig anvendt bør loven kunne være et vinn-vinn-initiativ og skape en bedring i livet til mennesker som blir utsatt for brudd på sine rettigheter.

Referanseliste

Lovregister

Lov 18. juni 2021 nr. 99 om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (Åpenhetsloven)

Lov 21. mai 1999 nr. 30 om styrking av menneskerettighetenes stilling i norsk rett (Menneskerettsloven)

Lov 13. juni 1997 nr. 44 om lov om aksjeselskaper (Aksjeloven)

Lov 17. mai 1814 Kongeriket Noregs grunnlov (Grunnloven)

Lov 10. februar 1967 om behandlingsmåten i forvaltningssaker (Forvaltningsloven)

Lov 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (Regnskapsloven)

Forarbeider

Prop.150 L (2020-2021) Lov om virksomheters åpenhet og arbeid med grunnleggende menneskerettigheter og anstendige arbeidsforhold (åpenhetsloven), korttittel: Prop.150 L (2020-2021) Åpenhetsloven

Konvensjoner

De forente nasjoners internasjonale konvensjon 16. desember 1966 om økonomiske, sosiale og kulturelle rettigheter m.v. (ØSK)

De forente nasjoners internasjonale konvensjon 16. desember 1966 om sivile og politiske rettigheter m.v. (SP)

ILOs kjernekonvensjoner om grunnleggende rettigheter og prinsipper i arbeidslivet

Europarådets konvensjon 4. november 1950 om beskyttelse av menneskerettighetene og de grunnleggende friheter m.v. (Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen)

Offentlige dokumenter og rapporter

Guiding Principles on Business and Human Rights (2011): United Nations Human Rights Office of the High Commissioner (FNs veiledende prinsipper/UNGP)

https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/GuidingPrinciplesBusinessHR_EN.pdf

Regjeringen, «*OECDs retningslinjer for flernasjonale selskaper*»

https://www.regjeringen.no/globalassets/upload/ud/vedlegg/handelspolitikk/oecd/kontaktpunktet/oecd_retningslinjer_no.pdf (24.3.22 kl. 10:50)

Etikkinformasjonsutvalget, «*Etikkinformasjonsutvalgets rapport: Åpenhet om leverandørkjeder*»

<https://www.regjeringen.no/contentassets/c33c3faf340441faa7388331a735f9d9/no/sved/195794-bfd-etikkrapport-web.pdf> (24.3.22 kl. 10:55)

«Konsekvensutredning av forslag til ny åpenhetslov»

Utarbeidet for Barne- og familiedepartementet, 5. januar 2020 OE-rapport 2021-1

https://www.regjeringen.no/contentassets/c33c3faf340441faa7388331a735f9d9/no/sved/konsEkvensutredning-av-forslag-til-ny-apenhetslov_endelig-korrigert-17.2-002.pdf

(24.3.22 kl. 10:55)

Regjeringen, «*20 år med nasjonale kontaktpunkt – Ti banebrytende klagesaker om etterlevelse av OECDs retningslinjer for ansvarlig næringsliv*»

https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/263/files/2020/12/Kompendium-20-aar-med-nasjonale-kontaktpunkt_webfil.pdf (07.4.2022 kl. 15:20)

Regjeringen, «*OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger i ansvarlig næringsliv*»

https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/263/files/2019/09/201904_OECD_DDveileder_nettil.pdf (09.4.2022 kl. 15:57)

Regjeringen, «*OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlig næringsliv – En innføring*»

<https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/263/files/2019/01/Aktsomhetsvurderinger-for-ansvarlig-n%C3%A6ringsliv-brosjyre.pdf> (15.4.22 kl. 12:02)

Regjeringen, «*OECDs veileder for aktsomhetsvurderinger for ansvarlige leverandørkjeder i sko- og klesbransjen*»

<https://files.nettsteder.regjeringen.no/wpuploads01/blogs.dir/263/files/2018/10/OECD-veileder-aktsomhetsvurderinger-i-sko-og-klesbransjen.pdf> (22.4.22 kl. 12:39)

Regjeringen, «*Næringsliv og menneskerettigheter – Nasjonal handlingsplan for oppfølging av FNs veiledende prinsipper*»

https://www.regjeringen.no/globalassets/departementene/ud/vedlegg/naringsliv/ud_naringsliv_og_menneske_uu-versjon2.pdf (27.4.22 kl. 13:35)

Nettbaserte kilder

<https://arbinn.nho.no/forretningsdrift/styrearbeid-og-okonomi/styrearbeid/artikler/apenhetsloven-nye-plikter-for-storre-bedrifter/>
(28.3.2022 kl. 17:35)

<https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/menneskerettigheter/ny-struktur/arbeidstakerrettigheter/id2358130/> (02.4.2022 kl. 16:31)

<https://www.forbrukertilsynet.no/apenhetsloven> (02.4.2022 kl. 13:17)

<https://svw.no/artikler/storre-virksomheter-vil-med-ny-apenhetslov-fa-omfattende-plikter-til-a-utlevere-informasjon> (03.4.22 kl. 12:28)

<https://www.framtiden.no/202001207529/aktuelt/levelonn/fra-ide-til-apenhetslov.html>
(05.4.2022 kl. 17:27)

<https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/91042/1/210.pdf> (05.4.2022 kl. 17:56)

<https://haavind.no/nyheter/den-nye-apenhetsloven-trer-i-kraft-1-juli-202/>
(05.2.2022 kl. 19:43)

<https://www.framtiden.no/202103107698/aktuelt/bedrifters-samfunnsansvar/apenhetsloven-far-selskap-i-europa.html> (05.4.2022 kl. 20:15)

<https://www.framtiden.no/aktuelle-rapporter/898-kriser-og-klaer-finans-og-rettigheter-under-pandemien/file.html> (07.4.2022 kl. 14:49)

<https://www.responsiblebusiness.no/nyheter/et-globalt-instrument-for-en-ansvarlig-tekstil-og-skosektor/> (07.4.2022 kl. 15:32)

<https://www.responsiblebusiness.no/nyheter/ferdigbehandla-enkeltsak-i-det-danske-kontaktpunkt/> (07.4.2022 kl. 15:40)

<https://virksomhedsadfaerd.dk/sites/default/files/2021-03/2018opfoelgende-udtalelse-i-sag-om-menneskerettigheder-tekstilsektoren.pdf> (07.4.2022 kl. 16:59)

<https://www.fn.no/tema/menneskerettigheter/menneskerettigheter> (14.4.22 kl. 15:32)

<https://www.framtiden.no/201904247431/aktuelt/levelonn/aldri-mer-rana-plaza.html>
(14.4.22 kl. 15:39)

<https://www.framtiden.no/202104097710/aktuelt/bedrifters-samfunnsansvar/endelig-kommer-apenhetsloven-til-stortinget.html> (14.4.22 kl. 15:45)

<https://www.dlf.no/dlf-partner-schjodt-apenhetsloven/> (14.4.22 kl. 16:33)

<https://www.framtiden.no/201804237285/aktuelt/levelonn/hva-er-sikkerhetsavtalen-i-bangladesh.html> (18.4.22 kl. 12:15)

https://www.regjeringen.no/no/tema/utenrikssaker/naringslivssamarbeid-i-utlandet/innsikt/forventninger_retningslinjer/id2076270/ (18.4.22 kl. 14:06)

<https://anskaffelser.no/samfunnsansvar/sosialt-ansvar/hoyrisikoproduktlisten/tekstiler-arbeidsklaer-og-fottoy> (19.4.22 kl. 11:40)

<https://bangladeshaccord.org/> (19.4.22 kl. 11:47)

<https://www.lo.no/hva-vi-mener/internasjonalt/nyheter-internasjonalt/i-dag-markeres-verdensdagen-for-anstendig-arbeid/> (19.4.22 kl. 12:39)

<https://nye.econa.no/faglig-oppdatering/medlemsbladet-magma/5-2021/hvordan-bidrar-apenhetsloven--og-hva-innebarer-den-for-din-bedrift/> (20.4.22 kl. 14:29)

[https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03\(23-28\).pdf](https://www.revregn.no/asset/pdf/2022/03/RR-2022-03(23-28).pdf) (25.4.22 kl. 12:10)

<https://home.kpmg/no/nb/home/nyheter-og-innsikt/2021/06/dette-betyr-apenhetsloven-for-din-virksomhet.html> (25.4.22 kl. 16:39)

<https://blogg.pwc.no/finansbloggen/apenhetsloven-strengere-krav-til-virksomhetenes-kontroll-med-verdikjeden> (29.4.22 kl. 12:06)

<https://bangladesh.wpengine.com/wp-content/uploads/2018/08/2013-Accord.pdf>
(30.4.22 kl. 15:03)

